

VIZSGÁLAT AZ UNGVÁRON KEMÉNYKEDŐ NEMESSÉG ELLEN, 1704

Ungvár és Munkács – Bercsényi és Rákóczi. E nevek az 1690-es évek végétől gyakran említhetők együtt. Bercsényi Miklós sokszor megfordult Ungváron: egyrészt mint Ung vármegye főispánja,¹ másrészt mint az ungvári uradalom birtokosa.² A Bécsből hazaköltözött II. Rákóczi Ferencnek kedvelt tartózkodási helye lett Munkács, amely egyik fontos uradalmának volt a központja – címei között is szerepelt.³ A két vár közel feküdt egymáshoz: Rákóczi elmélyítette ismeretségét Bercsényivel, gyakran meglátogatta, együtt vadásztak, s közben közügyekről is szót váltottak. E beszélgetések hatására vitte meg a hírt Bercsényi a Habsburg-uralom ellen 1698 óta⁴ szervezkedő nemeseknek: Rákóczinál „a német ruha alatt magyar és valóban hazafiúi szív dobog.”⁵

A fejedelem ösöktől (Rákóczi Zsigmond, I. Rákóczi György, II. Rákóczi György, I. Rákóczi Ferenc) származó, diplomáciai lehetőségekkel rendelkező II. Rákóczi Ferenc csatlakozása lendületet adott az elszigetelt mozgalomnak.⁶ A hadművelési tervekben Ungvár és Munkács is szerepet kapott.

A beavatottak főbbjei, a feltűnést kerülve, vadászatokon, ünnepeken tárgyalták meg a teendőket. A háború megindítását Magyarországon három irányból tervezték. Az 1700 végére kikristályosodó elképzelés szerint a XIV. Lajos francia király anyagi támogatásával Lengyelországban toborzott 20–25 000 fős segédhad⁷ Kassa irányából,⁸ Thököly Imre a Törökországból visszatérő csapataival Erdély felől indított volna támadást, míg a

¹ I. Lipót 1691. augusztus 30-án nevezte ki Bercsényi Miklóst Ung vármegye főispánjává. Az ünnepélyes beiktatásra 1692. június 16-án került sor. *Thaly Kálmán: A Székesi gróf Bercsényi család. II. k.* Budapest, 1887. (a továbbiakban: *Thaly*, 1887.) 49–54. és 68. o.

² Bercsényi 1692. február 10-én szerezte meg az ungvári uradalmat: I. Lipót ekkor hagyta jóvá egyezségét az udvari és a magyar kamarával. Az uralkodó csak azt kötötte ki, „hogy Unghvár várában, királyi hatalmunkhoz képest, kegyelmes rendelkezésünk szerint bármely időben helyőrséget tarthassunk, mindazáltal a nevezett zálogbirtokos Gróf birtokjogának, az ő és tisztjei lakásainak hátránya vagy bármily élelmeztetésnek igénylése nélkül.” Uo. 59–64. o.

³ Wir Frantz Fürst Rákóczy von Felső-Vadász, geboren aus dem Haus der Durchläuchtigst und Hochgeborene dess Heyligen Römischen Reichs und in Siebenbürgen Fürsten Rákóczy, Herr der Herzogthumber Munkács und Makowicz, wie auch der löblichen Gespanschaft de Saáross erblicher Obergespan und Erbgraff. (Köln, 1694. szeptember 25. Házassági szerződés.) *Thaly Kálmán: II. Rákóczi Ferenc fejedelem ifjúsága, 1676–1701. Második, javított és bővített kiadás.* Pozsony, é. n. [1882.] 239. o.

⁴ Bécsújhely, 1701. június 21. Longueval kihallgatása Rákóczi jelenlétében és szembesítése Rákóczival (a továbbiakban: Longueval kihallgatása), 16. kérdőpont. Archivum Rákóczianum, (a továbbiakban: AR) I/XI. k. Szerk. dr. Lukinich Imre. Budapest, 1935. 212–213. o.

⁵ *Rákóczi Ferenc: Vallomások, Emlékiratok (A szerkesztés és a jegyzetek Hopp Lajos munkája. A Vallomások-at Szepes Erika fordította.) Magyar Remekírók.* Budapest, 1979. 92. o.

⁶ Uo. 92–93. o.

⁷ Longueval kihallgatása. (8. és 9. kérdőpont) AR I/XI. k. Budapest, 1935. 209–210., Rákóczi Ferenc utasításai Longueval Ferenc József számára (a továbbiakban: Rákóczi utasításai), 2. pont. Uo. 225. – Az irat sajtó alá rendezője, Lukinich Imre a keltezetlen emlékeztetőt 1701 februárjára datálta, s Longueval második útjával hozta összefüggésbe, Köpeczi Béla mutatta ki, hogy az emlékeztető 1700. november elsején készült. *Köpeczi Béla: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország.* Budapest, 1966. (A továbbiakban: *Köpeczi*, 1966.) 32. o.

⁸ Longueval kihallgatása. (40. kérdőpont) AR I/XI. k. Budapest, 1935. 220. o.

fegyvert ragadó magyarok a Tiszánál kapcsolódtak volna be a hadműveletekbe.⁹ A felkelés Munkács és Ungvár elfoglalásával kezdődött volna,¹⁰ ugyanis mindkét várban német őrség állomásozott. Rákóczi és Bercsényi nyilván fegyveres kíséretük segítségével, a császári katonaság éberségét kijátszva tervezte e fontos erősségek megszerzését. (A munkácsi várparancsnokot és tisztjeit Rákóczi vadászatra invitálja, a hegyekben elrejtett száz embere foglyul ejti őket; este a parancsnokot – a terv szerint – torkára tett késsel kényszerítik a várkapu kinyitására.)¹¹ A Habsburg-uralom ellen szervezkedő nemesek úgy gondolták, hogy a koncentrált támadás hatására Magyarország visszanyeri függetlenségét: létrejöhet a lengyel–magyar perszonálunió, ami hathatós védelmet jelenthet a későbbiekben a török birodalom és az Ausztriai Ház ellen is.¹²

E grandiózus tervből azonban az összeesküvés lelepleződése, Franciaország érdeklensége,¹³ a lengyel király más irányú elkötelezettsége (északi háború),¹⁴ Törökország békepartí politikája¹⁵ miatt nem lett semmi, csak egyes elemei valósulhattak meg, igen korlátozott mértékben és jelentős késéssel. XIV. Lajostól csak 1703 nyarán sikerült szerény anyagi támogatáshoz jutni,¹⁶ így csatlakozhatott a Lengyelországban felfogadott 800 fős katonaság élén Bercsényi július 4-én a zavadkai táborban Rákóczihoz.¹⁷ Thököly nem térhetett ugyan vissza Törökországból, de a mellette lévő bujdosók különböző időben, kisebb-nagyobb kötelékekben bekapcsolódtak a hadműveletekbe.¹⁸

Ungvár és Munkács már 1703 júniusában újra szerepet kapott a tervekben.

A magyar határ közelébe érkező Rákóczi 1703. június 14-én Klimec (Klimci) faluban találkozott a dolhai rajtaütésen (június 7.) megtépázott kuruc sereggel.¹⁹ Másnap már az a terv foglalkoztatta, hogy Bercsényi a francia pénzen Lengyelországban toborzandó haddal ne öhozzá csatlakozzon, hanem az ungvári Krajnára vonuljon. Ezért levelet írt Vajda Jakabnak, Bercsényi volt ungvári udvarbírájának, és magához rendelte: feladatául szabta, hogy menjen Bercsényi elé, s ha valami okból akadályoztatva lenne, gondoskodjék maga helyett egy utakat ismerő, megbízható emberről. (Rákóczi arra is kérte a címzettet: „ha lehetséges, az ungvári páttert hozzám küldje, minthogy hitem pap nélkül sokáig lennem nem enged.”)²⁰

⁹ Longueval kihallgatása. (40. kérdőpont) AR I/XI. k. Budapest, 1935. 220. o.

¹⁰ Uo. (30. kérdőpont) 217. o.

¹¹ Uo. (31. kérdőpont) 217. o.

¹² Rákóczi utasításai. (10. pont) Uo. 226. o.

¹³ Köpeczi, 1966. 36–40. o.

¹⁴ Gebei Sándor: II. Ágost lengyel király és a magyar ügy, 1701–1703. *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban: HK) 2003/3–4. 784–791. o.

¹⁵ Benda Kálmán: II. Rákóczi Ferenc török politikájának első éve, 1702–1705. *Történelmi Szemle*, 1962/2. 193–194. o.

¹⁶ Köpeczi, 1966. 40–41. o.

¹⁷ Markó Árpád: II. Rákóczi Ferenc háborújának kezdete (1703. június 16-tól július 15-ig.) HK 1935. (a továbbiakban: Markó, 1935.) 230. o.

¹⁸ Mészáros Kálmán: A tiszaháti bujdosómozgalom és vezéralakjai. HK 2003/3–4. 764. o.

¹⁹ Egy emlékérem feliratának – OPERE LIB: INCHOATO ANNO MDCCIII XIV IVNII – tanúsága szerint Rákóczi ezt a napot tekintette a háború kezdő napjának. Dr. Posta Béla – dr. Tergina Gyula: Erdély emlékérméi. Második és befejező közlemény. *Történelmi Tár*, 1893. 719–720. o.

²⁰ „Datum Klimecz, 15. Juny.” II. Rákóczi Ferenc levele Vajda Jakabhoz. Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) Kézirattár (a továbbiakban: Kt.) Fol. Hung. 1389. Thaly Kálmán kuruc kori okmány-

A levelet Rákóczi június 16-án déltájban, már magyar földről, Szentpéteriből (Petru-sovica) egy tarpai parasztemberrel, Tarpai Pállal küldte el. Az illető kelletlenül, vonakodva indult útnak, feladatát nem teljesítette: megérkezésekor, június 17-én este az öt kérdőre vonó, Turi nevű nemesnek adta át a süvegébe varrt levelet.²¹ Tarpai Pált megkö-tözték, felvitték a várba, majd másnap lovas német kísérte Kassára, a felső-magyar-országi főkapitányhoz.²² (Vajda Jakabnak sikerült elmenekülnie, az ungvári plébános börtönbe került, később őt is Kassára vitték.)

Az ungvári várparancsnok már Tarpai Páltól is hozzájuthatott bizonyos információk-hoz: Rákóczi Magyarországra érkezett, szervezkedik, de még nem tudni, merre vonul majd seregével. Hogy Ungvárt is veszély fenyegeti, arról egy lengyel nyelvű levélből ér-tesült. „...Rákóczi herceg Lengyelországban bizonyos hadsereg toborzásához fogott hozzá és ugyanakkor támogatást élvez francia oldalról; ezeknek birtokában egyenesen Munkács alá vonul népének egy részével; a seregének másik része Bercsényi parancs-noksága alatt Ungvár irányába halad” – írta Nagyszupánban (W. Zupany) 1703. június 22-én kelt levelében Jan z Drzewiecz Mikołajewski.²³

Rákóczi – aki a hegyek között nem tudta megfelelően élelmezni egyre gyarapodó sere-gét – valóban Munkács felé indult el június 21-én, hogy kísérletet tegyen a vár elfoglalásá-ra. Abban reménykedett, hogy a kicsiny őrség – voltak közöttük öregek, rokkantak, a szomszédos falvakból házassodottak, tehát a magyarokhoz húzók – hamar megadja magát.²⁴ Vállalkozása azonban nem sikerült, az Ungvár felől érkező Montecuccoli-vértesezred júni-us 28-án reggel 6 órakor megtámadta a kurucokat, akik a Latorca egyik gázlóján átkelve csak ügyel-bajjal csúszhattak ki a gyűrűből.²⁵ (A császáriak Ungvárról Munkácsra egy magyar nemes, az utakat jól ismerő Szentiványi János kalauzolásával jutottak el! Nevezett szolgálatairól bizonyáglevelet kért, s azt a szabadságharc után fel is használta!)²⁶

gyűjteménye (a továbbiakban: Thaly-gyűjtemény) fasc. II. fol. 4v. Egykorú másolat. Kiadva *Thaly*, 1887. 502–503. o. Az eredeti levél szövegét és faksimiléjét Kluch János közölte: „Datum Cliniecz, 15. Februarii (!) 1703.” *Kluch János: Rákóczi-levelek.* (A bécsi cs. és kir. udvari könyvtárból.) Első közlemény. *Erdélyi Múze-um*, új folyam, VIII. 1913. XXX. k. 41–42. és 43. o. Ez utóbbi publikációra, köszönet érte, Mészáros Kálmán (Hadtörténeti Intézet) hívta fel a figyelmemet. Részletesebben lásd még időközben megjelent közleményemet: II. Rákóczi Ferenc tabellarius. „Az fejedelem fekete ruhában vagyon, az annyát gyászollya.” *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 2005/2. 187–198. o.

²¹ *Dr. Thomašivskij István:* Adatok II. Rákóczi Ferenc és kora történetéhez. (Dr. Márki Sándor mono-graphiája kapcsán.) Második és befejező közlemény. *Századok*, 1912. (a továbbiakban: *Thomašivskij*, 1912.) 203–204. o. (Tarpay Pál vallomása: 10., 14., 17–19., 22. kérdőpont)

²² „Datum Szobrancz Die 18. Juny 1703.” Fekete László levele Vay Ádámhoz. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. Thaly-gyűjtemény, fasc. II. fol. 136. Egykorú másolat. Kiadva: *Thaly*, 1887. 503. o. „Cassoviae 25. Juny 1703.” Ismeretlen ismeretlenhez. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. Thaly-gyűjtemény, fasc. II. fol. 137r. Egykorú másolat. Kiadva: *Thaly*, 1887. 503–504. o.

²³ Mikolaiski János levele Sweltychhez, az ungvári várparancsnokhoz, Zsupanyeről, 1703. VI. 22. Kiadva: *Thomašivskij*, 1912. 202. o. (Komoróczy György fordítása.) Az ungvári várparancsnok már május végén attól tartott, hogy Rákóczi és Bercsényi Lengyelországból ötezer svéddelel betör a Felvidékre, s először Ungvárt akar-ják körülzárni, elfoglalni. Ungvár, 1703. május 27. Schwetlich levele báró Serédy Gáspárhoz. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. Thaly-gyűjtemény, fasc. XXVI. fol. 508. Thaly Kálmán kivonatos másolata.

²⁴ *Rákóczi Ferenc:* Vallomások, Emlékiratok (A szerkesztés és a jegyzetek Hopp Lajos munkája. Az Em-lékiratok-at Vas István fordította.) Magyar Remekírók. Budapest, 1979. 204–205. o.

²⁵ Zavadka, 1703. június 29. Rákóczi Ferenc levele Bonnac varsói francia követnek. AR I/XI. k. Budapest, 1935. 453–455. o. *Markó*, 1935. 224–225. o.

²⁶ Munkács, 1703. június 20. (helyesen: június 29. vagy 30.) Rochus de Stella gróf, őrnagy bizonyáglevele. 1720. szeptember 5-én Varannón készült hiteles másolat. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban:

Munkácson maradt, s az ellenség kezébe került Bercsényi Lengyelországból, Drozdowiczéről, 1703. június 24-én Rákóczihoz írt levele. Ebből kiderül, hogy valami okból nem sikerült egyeztetniük, az indulófélben lévő Bercsényinek nem volt tudomása arról, hogy Ungvár ellen kellene vonulnia:

„Ezen órában érkesztem csak ide, várom óránként valóságos híret az hadaknak, és mingyárt indulok” – kezdte levelét, később hozzátette: „már Isten kegyelméből nem üres kézzel idvözlöm elkezdett dücsőséges munkálkodásában Nagyságodat, már én nyomot nem veszték, fölтанálom igen hamar Nagyságodat, csak kérem, méltósztassék értésemre adni hol létét.” Bercsényi úgy tudja, hogy Rákóczi a Tiszántúlra kíván vonulni: „az hajdu városiakkal conjungálhattya²⁷ Nagyságod magát, arra enghem ne is várjon Nagyságod, csak bátorságos nyomot hadgyon maga után.”²⁸

Rákóczi június 29-én Zavadkára vonult vissza, ott csatlakozott hozzá július 4-én Bercsényi. Változott a terv: július 7-én az egyesült sereg elindult a Tiszántúl hódoltatására.²⁹

Ungvár és Munkács³⁰ körülrzása, kiéheztetése, kapitulációra kényszerítése a helyi erőkre, a környék lakosságára maradt. A két várba azonban nem jelentettek komoly veszélyt a rosszul felszerelt, tüzéséggel sem rendelkező felkelők, így a nyári hónapok a helyőrségek szempontjából szinte zavartalanul teltek el.

Július elején Ung vármegye nemessége még a Montecuccoli-ezred élelmezésének megszervezésével volt elfoglalva: gabonát akarnak vásárolni a kenyérsütéshez.³¹ Közgyűlésüket háborítatlanul tarthatták meg Ungváron, a kurucok támadásai elől csak a következő hónapban szorultak be a várba. A helyőrség egy századnyi német muskétásból állt Franz Gottfried von Schwetlich und Gsossau kapitány parancsnoksága alatt, aki számithatott az oda menekült, húségesküit tett³² nemesek segítségére is.

A szomszédos hegyekben Ivan Beca parasztvezér körül gyülekező, szervezkedő verhovinai (krajnai) ruténok először augusztus 18-án éjjel „rontottak be” az ungvári uradalom területére: elhajtottak minden szarvasmarhát, még a borjakat is.³³ Schwetlich igyekezett húségesküjük betartására szorítani a nemeseket, kifogásolta, hogy egyesek augusztus 21-én beszélgettek a lázadókkal,³⁴ akik szeptember 17-én már komolyabb tá-

MOL), Szepesi Kamarai Levéltár. E 250. Litterae camarae Posoniensis et aliorum, 1560–1773. Lajstromozott iratok, 66. cs. fasc. 80. nro. 67. Kiadva *Thaly*, 1887. 513–514. o.

²⁷ Conjungál = egyesít, összeköt.

²⁸ „Drazd, 24. Juny 1703.” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferenchez. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. *Thaly*-gyűjtemény, fasc. II. fol. 5. Egykorú másolat. Kiadva *Thaly*, 1887. 517–518. o.

²⁹ *Markó*, 1935. 230. o.

³⁰ Rákóczi 1703 novemberében Majos János kapitányt bízta meg Munkács körülrzásával, a vármegyék által kiállítandó katonaságot rendelve parancsnoksága alá. December 5-én arról intézkedett, hogy Ung vármegye is küldjön erősítést a munkácsi blokádba. *Soós Elemér: A munkácsi vár. Második közlemény. HK* 1910. 534. o.

³¹ Ungvár, 1703. július 3. Ung vármegye közgyűlésének levele Barkóczy Ferenchez. MOL P 21. A Barkóczi család levéltára, 10. cs. 1699–1703. nro. 1673.

³² Az Ungvár várába beszorult ungi nemesek húségesküjének szövege (keltezetlen) kiadva *Váradi Sternberg János – Balla László: Az ungvári vár ostroma 1703–1704-ben. Kárpátok. Irodalmi almanach, 1958/2.* (a továbbiakban: *Váradi-Sternberg – Balla*, 1958.) 128. o.

³³ Ungvár, 1703. augusztus 19. Az ungvári udvarbíró levele ismeretlenhez, Kassára. Egykorú másolat. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. *Thaly*-gyűjtemény, fasc. XXXI. fol. 296.

³⁴ Feljegyzés az esküszöveg hátlapján. (*Váradi-Sternberg – Balla*, 1958. 128. o.)

madást intéztek: elfoglalták a várost és körülzárták a várat. A felkelő sereghez csatlakozott a vármegyei köznemesség kuruccá lett része is Haraszthy Imre vezetésével: elhurcolták, elpusztították a várban tartózkodó, császárhű társaik javait. A többször megkísérelt ostrom azonban nem járt eredménnyel.³⁵

Rákóczi hiába küldött erősítést és előkelő nemeseket, főurakat, tapasztalt katonai vezetőket (Nagyilosvai Ilosvay Bálintot, báró Perényi Farkast, Csicseri Orosz Tamást, Beölsei Buday Istvánt, báró Sennyei Pongrácot),³⁶ a vár makacsul ellenállt. Akár csak Munkács!

Ilosvay Bálint a rend és fegyelem megteremtésén fáradozott: szeptember 26-án hadi rendtartást léptetett életbe. A nyolc pontból álló szabályzat³⁷ a II. Rákóczi Ferenc által kiadott edictum³⁸ alapján készült – a 4. pont utal is erre –: a maguk hasznát (marhahajtás, prédálás, stb.) kereső tiszteket kézlevágással, majd golyó általi halállal fenyegeti meg, de figyelembe veszi a helyi problémákat is. A 3. pont az ungvári lakosok panaszait orvosolta: a szőlőhegyeken károkat tevő lovas és gyalog vitézeket tetten érés esetén a piacon fogják megpálcázni; a visszaesők büntetése halál! A 8. pont a kurucok által elfoglalt városban kívánta megszüntetni a kihágásokat: senki nem mehet a kollégiumba a pater rektor engedélye nélkül; a részeg, alkalmatlankodó katonákat a pater rektor fogatassa el és küldje a tisztjéhez, hogy az kiszabhassa a büntetést. A tilalmak sorában a katonának állt jobbágyok védelme is helyet kapott: aki fegyvert kötött, földesurának szolgálattal nem tartozik, e szabadságban megmarad (7. pont). Ilosvay Bálint ezzel az ígérettel az ostromló sereg tömegbázisát kívánta megteremteni, a harc folytatására kívánt lelkesíteni. A szabályzat többi pontja – a káromkodás, a kártétel (marhahajtás, házfelverés, fosztogatás), az engedély nélküli eltávozás tilalma, a tisztek iránti engedelmesség megkövetelése – Rákóczi edictumában is szerepel.

Perényi Farkas, „Méltóságos Fejedelem felső vadászai Rákóczi Ferencz Kegyelmes Urunk eő nagysága Ungvár alatt lévő hadainak Direktora” szeptember 30-án Bercsényi Miklós nevében szólította fel az „Unghvár várában levő Magyar és Német Úri fő és minden ott levő közrend”-et: „adja fel magát jószágosint.”³⁹ A várból a válasz még aznap megérkezett: a védők Perényi megbízatásáról, hatásköréről érdeklődtek.⁴⁰ Perényi visszontválaszát nem ismerjük, csak az ungváriak második, keltezetlen levelét: Perényi fölötteseinek (Bercsényi, Rákóczi) tartózkodási helyéről érdeklődtek, egy emberük őket keresné fel „kévánságink punctumival” – a várparancsnok pedig azt üzentte: nem szen-

³⁵ *Thaly Kálmán*: A Székesi gróf Bercsényi család. III. k. Budapest, 1892. (a továbbiakban: *Thaly*, 1892.) 52–54. o. Újabbán *Várad-Sternberg János*: Az ungvári vár ostroma 1703–1704-ben. In: *Várad-Sternberg János*: Századok öröksége. Tanulmányok az orosz–magyar és ukrán–magyar kapcsolatokról. Budapest–Uzgorod, 1981. (a továbbiakban: *Várad-Sternberg*, 1981.) 130–132., 133. o.

³⁶ *Heckenast Gusztáv*: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta Mészáros Kálmán. Budapest, 2005. (A továbbiakban: *Heckenast*, 2005.) 82., 201., 319., 334., 381. o.

³⁷ *Esze Tamás*: Iratok II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjáratainak történetéhez. *HK* 1954/1. 285–297. o.

³⁸ Domahidi tábor, 1703. szeptember 7. II. Rákóczi Ferenc fejedelem edictuma Nagy Pál nagykirályi kapitány részére, de amely általában szabályozza a kuruc hadak magatartását. (21 pontból áll.) Rákóczi hadserege, 1703–1711. Válogatta és a bevezetőket írta Bánkúti Imre. Budapest, 1976. 24–26. o.

³⁹ Perényi Farkas levele kiadva *Várad-Sternberg – Balla*, 1958. 129. o.

⁴⁰ A várbeliek első válasza Perényinek, uo. 129–130. o.

ved semmiben szükségét, nincs kényszerítő körülmény; „midőn láhattya kivel lesz dolga, a’ tevő léssen, a’ mit legh jobnak fogh tapasztalni.”⁴¹ Perényit tehát nem tekintették tárgyalópartnernek! Hatástalan maradt Orosz Tamás október 29-i levele is, aki az Ungvár alatti táborból a várparancsnokot, a bent tartózkodó rokonait (Orosz Zsigmondot és Ádámot), valamint a vármegyei nemességet próbálta rávenni a tárgyalások megkezdésére, azzal fenyegetve meg őket, „hogymár az Ideghen Hadak is érkeznek... Egyéb iránt ha kegyelmetek tovább is keménykedik, és az Ideghen Hadnak praedaja engedtetik, annak utána ha senki kegyelmeteket megh nem oltalmazhattya, kegyelmetek magha vakmerőségének tulajdonítsa.”⁴²

Rákóczi november elsején Buday Istvánra, a hajdúvárosok főkapitányára bízta a kapitulációs tárgyalások vezetését,⁴³ november végén pedig Sennyei Pongrácot szemelte ki az ostromzár parancsnokául.⁴⁴

Mindhiába: év végére nem a védők, az ostromlók számára vált kritikussá a helyzet! 1703. december 5-én a kurucokkal szimpatizáló ungvári prédikátor, Újhelyi István arra figyelmeztette Rákóczit, ha nem küld sürgősen erősítést, az ostromzárát nagy veszély fenyegeti: „3. Az ungvári blokada⁴⁵ aránt.⁴⁶ Nagyságodat Istenért s dólgai boldogulásáért kérem; akarki mit mondgyon Nagyságodnak külömbet, Nagyságod ne hidgye; hanem ezt jó RENDEL s töb haddal meg erőssicse, még pedig igen hamar: Mert ihol Nagyságodnak magamat kínos halálra kötelezem, ha annélkül itt siralmas veszedelem nem következik igen rövid időn.”⁴⁷

1703-ban tehát – az országos katonai sikerek ellenére – Bercsényi és Rákóczi vára mindvégig a császáriak kezén maradt. A munkácsi őrség tisztí küldöttsége csak 1704. február 16-án írta alá Miskolcon a kapituláció feltételeit: a várat március elsején kellett átadni Vay Ádám udvari kapitánynak, a fejedelem megbízottjának.⁴⁸ Amint erről az ungvári parancsnok értesült, maga is a feladásról döntött: február 26-án készült el a szövegtervezet (a császári helyőrség 18, a várba szorult nemesség 9 pontban foglalta össze kívánságait), amit két tiszt (Fridrich Carl Binder zászlótartó, Carl Frölich őrmester) és két nemes (Csicseri Orosz Ádám, Ráti Ráthy Gergely) vitt Rákóczihoz Miskolcra. Ott a fejedelem megbízottaival, Vajai Vay Ádám udvari főkapitánnyal és Jánoky Zsigmond tanácsossal március 2-án véglegesítették a kapitulációs szerződést, aminek alapján⁴⁹ a vá-

⁴¹ A várbeliek második levele Perényinek, uo. 130. o.

⁴² Datum ex castris sub Ungh vár positis die 29. 8-bris 1703. MOL A Rákóczi-szabadságharc levéltára. G 16. II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára. Munkácson maradt rész. 33. doboz: I. 2. c. nro. 119. fol. 45–46.

⁴³ Ex castris ad Tokaj positis die 1. 9-bris Anno 1703. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. Protocollum Expeditionum, fol. 26v–27r. Vö. *Thaly*, 1892. 54. o. és *Várad-Sternberg*, 1981. 132. o.

⁴⁴ Tokaj, 1703. november 29. Rákóczi levele Sennyei Istvánhoz, a tiszántúli hadak főgenerálisához. AR I/1. k. Szerk. Thaly Kálmán. Pest, 1873. 147–148. o. Vö. *Thaly*, 1892. 54. o. és *Várad-Sternberg*, 1981. 132–133. o.

⁴⁵ Blokád, ostromzár.

⁴⁶ Iránt.

⁴⁷ Ungvár, Anno 1703. die 5. mensis X-bris. Ujhelyi István levele Rákóczi Ferenchez. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. Thaly-gyűjtemény, fasc. II. fol. 214v. (A kiemelések az eredetiben.)

⁴⁸ MOL G 16. 33. doboz: I. 2. c. nri 5., 6., 9. fol. 11–12., 13–14. és 15–21., illetve I. 2. d. nro. 10. fol. 45–50.

⁴⁹ Uo. I. 2. d. nro. 15. fol. 62–76. A Kárpátöntúli Területi Levéltár: Ung vármegye levéltára (Beregszász) példányán Rákóczi szentesítő záradéka is olvasható: Miskolc, 1703. március 3. *Várad-Sternberg* – *Balla*, 1958. 131. o.

rat március 16-án kellett átadni, ám erre Pálóczi Horváth György feljegyzése szerint⁵⁰ csak egy nappal később, március 17-én került sor.⁵¹ (Pálóczi Horváth György alighanem téved: egy élelmezési kimutatás szerint az ungvári kuruc helyőrség az ellátmányát március 16-tól kapta.)⁵² Ezt követően rendelt el vizsgálatot Bercsényi Miklós – akit Rákóczi március elején értesített a fejleményekről⁵³ – az Ungváron keménykedő nemesség ellen. (Az elvonult császári helyőrség akkor már lengyel területen tartózkodott.)⁵⁴

A tanúvallatási jegyzőkönyvnek a fogalmazványa és a tisztázata is megmaradt.⁵⁵ Érdekes módon nem ugyanaz a személy készítette a kettőt: a fogalmazvány írója köznyelvi normákat követett, a tisztázaton az őző nyelvjárás hatása érződik. Alábbiakban a tisztázati szövegét közöljük (az a teljesebb, hitelesítési záradékkal ellátott, aláírt példány), a fogalmazvány eltérő szóalakjaira lábjegyzetben utalunk.

A tanúvallatások fogalmazványának külzetén: „Ungvari Nemesség felől valo passio⁵⁶ az Obsidio⁵⁷ alat kik kemenykedtek.” A bevezető szöveggel kiegészített fogalmazvány külzetén: „Ungvari obsidióban kik lehettek az belső Nemessek közzül kemeny refractariusok.⁵⁸ Inquisitio.”⁵⁹ Ugyanott aláhúzással kiemelt 1704-es évszám. A fogalmazványt és tisztázatot tartalmazó irategyüttes külzetén: „Ungvarban kemenykedő Nemesseg ellen való Inquisitio.” Ugyanott egykorú levéltári jelzetek aláhúzással kiemelve: „No 1006.” (áthúзва) és „No 200.” A számok arról árulkodnak, hogy Bercsényi – talán elfogultság miatt – átadta a tanúvallatási jegyzőkönyvet Rákóczinak. A fejedelem levéltárában az 1706-os leltározáskor az irat az 1006-os számot kapta,⁶⁰ s az új szám (No. 200.) egy későbbi rendezés eredménye.

⁵⁰ A Pálóczi Horvát család naplója, 1622–1790. Közli és előszóval ellátta Szopori Nagy Imre. Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. (a továbbiakban: MHHS) XXXI. k. Budapest, 1881. 252. o.

⁵¹ A kapitulációra: *Thaly*, 1892. 125–126., *Várad-Sternberg – Balla*, 1958. 130–131., *Várad-Sternberg*, 1981. 135–137. o.

⁵² OSZK Kt. Fol. Hung. 651. Autographa commissariatca belli Rákócziani ex assignationibus et quietantiis congesta, fol. 55–56.

⁵³ *Sempte*, 1704. március 7. Bercsényi levele Károlyi Sándorhoz: „Bezzeg már jókor esnék az ménes s marha, mert volna hova hajtatom, már Isten kézben adván Unghvárt; azt írja a Fejedelem: megajándékoz véle Muraközért.” Rákóczi Tár. Közli Thaly Kálmán. II. k. Pest, 1868. 60. o. Ezzel kapcsolatban Thaly Kálmán megjegyzi: a Muraközben voltak Rákóczi anyai nagyapjának, Zrínyi Péternek a birtokai, melyek most őt illetik. *Thaly*, 1892. 127. *Semptén* – Bercsényi itt fogadta a béketárgyalásokra érkezett holland követet – március 10-én hálaadó istentiszteletet tartottak Munkács és Ungvár megvételeért. Uo. 128. o.

⁵⁴ *Polonia*, die 27. Martii Anno 1704. Az ungvári várparancsnok tanúsítványa a császári helyőrséget kísérő biztosoknak. MOL G 16. 33. doboz: I. 2. d. nro. 16. fol. 77–78.

⁵⁵ MOL G 16. 34. doboz: I. 2. d. Vallatások, nro. 200. fol. 484–489. (A tisztázati uo. fol. 481–483. és 490.)

⁵⁶ Vallomás.

⁵⁷ Ostrom.

⁵⁸ Ellenkezők, kötekedők.

⁵⁹ Tanúvallatás. (Ez a szó utólag hozzátoldva.)

⁶⁰ Lásd az egykorú lajstromot: AR VI. k. Pest, 1873. 3. o.

Anno 1704. die 28. Martii in oppido Gyöngyös.⁶¹

Mi, alább subscribálandók⁶² Méltóságos Generális Bercsényi Miklós Urunk eő Nagysága parancsolattýából az Ungvárbn bérekesztetett és magát sub istis revolutionibus bellicis⁶³ oda recipiált⁶⁴ nemességnek annyi ideig való és tartó keménységeknék investigatiója⁶⁵ iránt exmissusok⁶⁶ lévén avégre, hogy mindeneknek, kiváltképpen penig aki annak az mód nélkül⁶⁷ való keménykedésnek és az Méltóságos Fejedelem hazánk szabadságáért fegyvert fogott hadainak előmenetelésnek nem kicsén⁶⁸ hátramaradásának végére mennyönk,⁶⁹ és az idejűtt böcsületes⁷⁰ főrendeket sub bona conscientia examinálván⁷¹ tudakozzuk meg, ki vólt és ki lehetett annak legfőbb oka és indítója, s ahhoz az benn való népet leginkább ki animálta⁷² és biztatta, s azon biztatását micsoda okokkal állította, nem külömben annak is, hogy amidón Horváth György Uram ex communi consensu obsessorum omnium⁷³ kiküldtetett Tokajhoz, az Méltóságos Fejedelem táborára, micsoda instructio⁷⁴ adatott nékie, és azután a táborrúl visszamenvén, követségérúl⁷⁵ micsoda relatiót⁷⁶ tett és micsoda szókat ejtett a Méltóságos Fejedelem táborárúl.

Hasonlóképpen annak is, vették-é a Méltóságos Fő Generális Urunk eő Nagysága két rendbéli adhortáló⁷⁷ levelét, és ha vették, megolvastatott-é publice et in praesentia omnium,⁷⁸ és ha megolvastatott, kicsoda, mit mondott felöle, és micsoda suppositumban⁷⁹ vólt; ha pedig nem akarták az leveleket bévenni, annak is ki vólt az oka, és kicsoda, s mi okbúl impugnálta.⁸⁰

Az is fülében esett Méltóságos Fő Generális Urunknak eő Nagyságának, hogy tempore obsidionis seu bloquadae⁸¹ mérges golyóbisokkal löttének ki, annak ki vólt az eő föltalálója,⁸² auctora,⁸³ és ki fejbúl sült azon istentelen tanálmány.⁸⁴

⁶¹ Az 1704. évben, március 28. napján, Gyöngyös városban. (Bercsényi március 17-29. között Gyöngyösön tartózkodott: a béketárgyalásokon vett részt. *Thaly*, 1892. 133-134. o. A vár átadása után a nemesek is Ungvárról Gyöngyösre jöttek, hogy Rákóczi előtt tegyék le a hűségüket. M.H.S. XXXI. k. Budapest, 1881. 252. o.)

⁶² Aláírandók.

⁶³ Ezen hadi fordulatok alatt.

⁶⁴ Bevett.

⁶⁵ Vizsgálata.

⁶⁶ Kiküldöttek.

⁶⁷ A fogalmazványban: nélkül.

⁶⁸ A fogalmazványban: kicsiny.

⁶⁹ A fogalmazványban: menyünk (menjünk).

⁷⁰ A fogalmazványban: becsületes.

⁷¹ Jó lelkiismeret mellett (= vagyis eskü alatt) vizsgálván.

⁷² Lelkesítette.

⁷³ Valamennyi ostromlott közös egyetértésével.

⁷⁴ Utasítás.

⁷⁵ A fogalmazványban: követségérúl.

⁷⁶ Jelentést.

⁷⁷ Intő.

⁷⁸ Nyilvánosan és mindenki jelenlétében.

⁷⁹ Feltevésben.

⁸⁰ Ellenezte.

⁸¹ Az ostrom vagy ostromzár idején.

⁸² A fogalmazványban: feltalálója.

⁸³ Szerzője.

⁸⁴ A fogalmazványban: találmány.

Melly ezen kiadott Kegyelmes Urunk eő Nagysága parancsolattjának akarván alázatossan engedelmeskedni, ezen felől⁸⁵ megírt punctumokat⁸⁶ ez alább megírt mód szerint vittük végben.

Primus Testis fatetur Egregius Dominus Benedictus Tahi olim judlium Inclyti Comitatus Ungvariensis.⁸⁷ A keménykedésnek okai Orosz Ádám és Sigmund, Horváth György, Szentiváni János Uraimék és két jesuvita,⁸⁸ Nedeczki és Szolcsics nevők.⁸⁹

Secundo,⁹⁰ Ugyanezek animálták⁹¹ is eőket⁹² főképpen, és azon okbúl, hogy a succursus infallibiliter⁹³ a Császártúl elérkezik, hallotta szájábúl Orosz Ádám Uramnak, ha szintén arra menne is a dolog, hogy csak tizen maradnának is meg a Császár hűségén, tőlök el nem marad, kész véleek⁹⁴ Cassára⁹⁵ és máshova is a Császár hűségére. Sőt azt is fateálja,⁹⁶ midőn Úz⁹⁷ Sándor Uram elveszett, akkor rettenetes képpen, s erővel vitte a várbelieket a mieinkre, úgy animálta a népet, hogy csak rajta, édes gyermekim, veletek akarok élni-halni, s azon alkalmatossággal esett el Uz Sándor és mások is felessen.⁹⁸ Annak a vegetatióának⁹⁹ alkalmatosságában elsők voltak: Tótfalusi István, Turi Gáspár,¹⁰⁰ Petrovai Ferencz.

Horvát György Uramot¹⁰¹ minyájon¹⁰² küldették¹⁰³ ki avégre, hogy Cassára mennyen és ott Generálisnak¹⁰⁴ mondgya meg a várbéli állapotot, és kérjen succursust,¹⁰⁵ és csak azért küldették,¹⁰⁶ hogy bátorságossan¹⁰⁷ mehessen Cassára, és a kinn való dolgokat kitanulhassa. Visszatérése alkalmatosságával azt referálta,¹⁰⁸ hogy szemben nem lehetett Kegyelmes Urunkkal,¹⁰⁹ és az az had semmire való, gaz nép, fegyvertelen, praedáló,¹¹⁰ fosztó, csak a hegyallyai szőlőkben sok ezer forintokat importáló¹¹¹ károkat tettek.

⁸⁵ A fogalmazványban: felül.

⁸⁶ (Kérdő)pontokat.

⁸⁷ Az első tanú, vitézlő Tahi Benedek úr, korábban nemes Ung vármegye szolgabírája vallja.

⁸⁸ Jezsuita.

⁸⁹ A fogalmazványban: nevük.

⁹⁰ Másodszer.

⁹¹ Lelkesítették.

⁹² A fogalmazványban: őket.

⁹³ A segítség csalhatatlanul (minden kétséget kizárólag)

⁹⁴ A fogalmazványban: véleek.

⁹⁵ Kassára; itt volt a felső-magyarországi főkapitány székhelye.

⁹⁶ Vallja.

⁹⁷ A fogalmazványban itt és a továbbiakban: Úsz.

⁹⁸ Számosan.

⁹⁹ A fogalmazványban: vegetatióának (= felizgatásnak).

¹⁰⁰ Ő fogta el Tarpai Pált, Rákóczi küldöncét Ungváron.

¹⁰¹ A fogalmazványban: Uramat.

¹⁰² A fogalmazványban: mindnjáion.

¹⁰³ A fogalmazványban: küldötték.

¹⁰⁴ Ottavio Nigrellinek, a felső-magyarországi főkapitánynak.

¹⁰⁵ Segítséget.

¹⁰⁶ A fogalmazványban: küldötték.

¹⁰⁷ A fogalmazványban: bátorságossan.

¹⁰⁸ Jelentette.

¹⁰⁹ Rákóczival (Tehát Pálóczi Horváth Györgyöt csak színleg küldték a fejedelemhez, valójában Kassára kellett mennie!)

¹¹⁰ Rabló, zsákmányoló.

¹¹¹ Okozó.

Hallotta, hogy Szentiváni János Uram Méltóságos Fő Generális Urunk eő Nagysága személlye¹¹² ellen scomatice¹¹³ írt volna Cassára, valakik az haza szolgálattýára állottak, azokat registrálván¹¹⁴ magánál mind e mai napig is tartotta avégre, hogy ha változnék az üdó, a Camarának¹¹⁵ beadgya.

Jütt¹¹⁶ eszében, mind a két levél bément hozzájok, de azt publice¹¹⁷ el nem olvasták, hanem csak titkon magok előtt tartották. Sőt még tudakozni sem merték, mert életek koczkasztatásával¹¹⁸ járt volna a dolog, de a Commendáns¹¹⁹ azok előtt, akik okai vóltak, és már felől¹²⁰ bérattattak, közlötte mindenféle dolgát; az első levelet megnyitották, de el nem olvasták publice, azért nem is tudgya, mit contineált,¹²¹ a másik levelet bévették ugyan, de föl nem nyitották, hanem viszont visszaküldették¹²² ezen okból, hogy nem olyan rossz, mezételen¹²³ ficzkó által kell principálisoknak¹²⁴ az olyan leveleket megküldeni.

Horvát György Uram szájából hallotta, maga kérkedett vélle,¹²⁵ hogy Uz Sándor Uramot meg-lötte; és senki abban a várban annyi mocskos szitkot, kiáltást nem tett a kölső¹²⁶ magyarságra, mint ökegyelme.

Mérges golyóbis iránt nem tud egyebet, hanem hogy jesuivitáktól hallotta volna, ha menykö-vel¹²⁷ üntik¹²⁸ a golyóbist, akit a fegyver nem fogna is, de azza¹²⁹ golyóbis megjárna; tudgya, hogy Petrovai Ferencz Uramnak a Commendáns adott három olyan mérges golyóbist, de azt mondgya Petrovai Ferencz Uram: ki nem lötte emberekre, hanem madarakra.

A várban maradt egy német firer,¹³⁰ az jobban tudhat mindeneket.

Secundus Testis Spectabilis ac Magnificus Dominus Baro Adamus Horvat fatetur.¹³¹ A keménykedésnek főebb és nagyobb oka Orosz Ádám Uram vólt és azok, kikről az első Fatens¹³² emlékezett, ugyanók animálták¹³³ azon okból a várbelieket, hogy succursus¹³⁴ jün.¹³⁵ Sőt már olyan

¹¹² Bercsényi Miklós.

¹¹³ Csúfolódva, gúnyosan, szitkozódva.

¹¹⁴ A fogalmazványban: regisztrálván (= nyilvántartásba véve).

¹¹⁵ Kamarának (Udvari Kamarának? Szepesi Kamarának?), vagyis a hűtlenek birtokainak elkobzásával is foglalkozó végrehajtó szervnek.

¹¹⁶ A fogalmazványban: jut.

¹¹⁷ Nyilvánosan.

¹¹⁸ A fogalmazványban: koczkasztatásával.

¹¹⁹ Várparancsnok.

¹²⁰ A fogalmazványban: felül.

¹²¹ Tartalmazott.

¹²² A fogalmazványban: visszaküldötték.

¹²³ Meztelen (itt: hiányos öltözetű, rongyos).

¹²⁴ előkelőknek

¹²⁵ A fogalmazványban: vele

¹²⁶ A fogalmazványban: külső.

¹²⁷ Menykö = meteorit; egy-egy kis kődarabra ólmot öntöttek, ez szolgált lövedékként. Mérgező hatása aligha lehetett, legfeljebb keményebbnek bizonyult a hagyományos, csak ólomból készültnél (ami viszont mérgező!). E műveletnek inkább takarékosági okai lehetnek. Fogytán volt az ólom?!

¹²⁸ A fogalmazványban: öntik.

¹²⁹ A fogalmazványban: az a.

¹³⁰ Führer, a későbbi szakaszvezetőnek megfelelő altiszti fokozat.

¹³¹ Második tanú tekintetes és nagyságos Horvát Ádám báró úr vallja.

¹³² Tanú.

¹³³ Lelkesítették.

¹³⁴ Segítség.

reménységben voltak, hogy ők magoknak falukat, jószágokat kérnek hűséges szolgálattoknak remunerációjára.¹³⁶

Horvát György Uram kijövedele¹³⁷ ex cummuni consensu¹³⁸ lett olly instructióval,¹³⁹ amint az első Fatens mondotta. Visszamenvén aszt¹⁴⁰ referálta,¹⁴¹ hogy nem admittáltatott¹⁴² Urunk eleibe, és hogy plus minus¹⁴³ hatezer emberrel nincs, az is rossz, fegyvertelen, szökik, ha négyezer német jün,¹⁴⁴ mind szélllel veri.¹⁴⁵ Tíz esztendeig a portio¹⁴⁶ miatt az ország annyi kárt nem vallott volna, mint már ezek a kuruczok tettek, ezekért a sok károkért, főképpen midön az ő asztagját csépelték, azt mondotta: Az Isten isten nem volna, ha bñtetetlenül¹⁴⁷ hadná, és a kuruczokat meg nem verné; melly káromkodást hallván az ungvári pater plebanus,¹⁴⁸ véle öszveveszett.¹⁴⁹

A leveleket tudgya hogy bévítették, de nem tudgya, mit contineálnak,¹⁵⁰ hanem azok, akik a keménykedésnek authori¹⁵¹ voltak, viszont kiküldették azon okból, amint már a két Tanú vállotta,¹⁵² ki mennykedésnek authori¹⁵¹ voltak, viszont kiküldették azon okból, amint az első Fatens fateálta,¹⁵² ki menny nagy zendölés is volt a várbéli magyarság közt, Orosz Ádám Uram csendesítette le.

A mérges golyóbis éránt uti primus Testis.¹⁵³

Tertius Testis Egregius Dominus Franciscus Petrovay fatetur.¹⁵⁴ Keménykedésnek első oka Orosz Ádám Uram, noha ugyan sokat beszélt Horvát György Uram, de azt ismérvén, nem annyira építettek az szaván, utánna Szent Iváni János Uram és a többi, amint már a két Tanú vállotta.

Azon okból, amint ketten fateáltak,¹⁵⁵ animálták¹⁵⁶ őket. Orosz Ádám Uram hűséges, állhata-tosképpen való megmaradása éránt úgy fateált, mint az első Fatens.¹⁵⁷

Horvát György Uram sub nomine communitatis¹⁵⁸ küldetett ki ugyan, mindazonáltal nem consentiáltak¹⁵⁹ sokan rajta, tudván, micsoda ember légyen, de ellene nem tehettek.

¹³⁵ A fogalmazványban: jön.

¹³⁶ Megjutalmazására.

¹³⁷ A fogalmazványban: kijövedele.

¹³⁸ Közös megegyezésből.

¹³⁹ Utasítással.

¹⁴⁰ A fogalmazványban: azt.

¹⁴¹ Jelentette.

¹⁴² Eresztették, bocsátották.

¹⁴³ Több-kevesebb.

¹⁴⁴ A fogalmazványban: jön.

¹⁴⁵ Széjjelveri, szétveri.

¹⁴⁶ A beszállásolt katonaság számára a lakosság által adott élelmiszer-fejadag, vagy annak megváltására szedett hadiadó.

¹⁴⁷ A fogalmazványban: büntetlenül.

¹⁴⁸ A plébános atya.

¹⁴⁹ A fogalmazványban: öszveveszett.

¹⁵⁰ Tartalmaznak.

¹⁵¹ Okozói.

¹⁵² Tanú vallotta.

¹⁵³ Ahogy az első tanú.

¹⁵⁴ Harmadik tanú vitézlő Petrovay Ferenc úr vallja.

¹⁵⁵ Vallották.

¹⁵⁶ Lelkesítették.

¹⁵⁷ Tanú.

¹⁵⁸ A közösség nevében.

¹⁵⁹ Értettek egyet.

Azért jött¹⁶⁰ ki, amint már a procedált¹⁶¹ két Tanú fateálta.¹⁶² Olly relatiót¹⁶³ tett, valamint már a két Tanú megmondotta, azért nem bocsátott Kegyelmes Urunk eleiben, hogy tartottak attúl, hogy mindeneket kitanul, minden erőt meglát, de reliquo,¹⁶⁴ mint a két Tanú.

A mérges golyóbis éránt azt mondgya, hogy néki adott a Commendáns¹⁶⁵ két golyóbist, menykőre volt üntve,¹⁶⁶ de őnéki szüksége lévén serétre,¹⁶⁷ a többi ölommal serétnek üntette,¹⁶⁸ és mardarakra kilötte; ki volt indítója, nem tudgya, hanem hallotta azt a páter Szolcsics szájából, midőn Tivadarit meglötték volna, meg nem gyógyul soha, olyan golyóbissal lötték meg, sőt még az annyának is megözönte,¹⁶⁹ számot reá ne tarcson, meg kell halni.

Hallotta azt is másoktúl, hogy az ungvári apothecarius¹⁷⁰ panaszkodott midőn megvizsgálta volna apothecáját:¹⁷¹ két vagy három lat héával¹⁷² lelta a Mercuriomot.¹⁷³

Quartus Testis Egregius Dominus Stephanus Makcsai fatetur ad primum uti praecedentes Testes, quo ad reliqua similiter¹⁷⁴ hallotta Horvát György Uram szájából: a gátnál én löttem egy veresbéléhez,¹⁷⁵ és mihelt elsült a puska, azonnal leesett a lórúl, de nem tudgya, ő lötte-é vagy más a puskázás közt. Mérges golyóbissal nem tudgya ha lövöldöztek-é, hanem hallotta azt, hogy a páterek¹⁷⁶ menykővel csináltak és üntettek¹⁷⁷ volna golyóbisokat, de reliquo uti praecedentes.¹⁷⁸

Quintus Testis Spectabilis ac Magnificus Dominus Baro Casparus Seredi fatetur per omnia et in omnibus uti praecedentes Testes hoc addito:¹⁷⁹ Horvát György Uram visszamenetelével azt mondotta, hatszáz disznópásztor van a Méltóságos Fejedelem mellett, a minémő¹⁸⁰ németek vadnak, azok is rosszak, rongyosok,¹⁸¹ kinek a fél lábában bocskor, és a kapcza hosszan kinyúl a lábából, a fél lábában pedig czipellős van; hallotta azt is másoktúl, éczakának idein szidta a kinn lévő magyarságot eképpen: Tolvajok vadtok, és az uratok is az. Hallotta Dobainé asszonyomtúl, az holott Horvát György uram is jelen volt, hogy midőn öszvöszólalkoztak volna Fekete Sigmondné asszonyommal, a veszekedés után szidta volna mind a Méltóságos Fejedelmet és mind Méltóságos

¹⁶⁰ A fogalmazványban: jött.

¹⁶¹ Előző.

¹⁶² Vallotta.

¹⁶³ Jelentést.

¹⁶⁴ A többiről.

¹⁶⁵ Várparancsnok.

¹⁶⁶ A fogalmazványban: öntve.

¹⁶⁷ Sörétre.

¹⁶⁸ A fogalmazványban: öntötte.

¹⁶⁹ A fogalmazványban: megözönte.

¹⁷⁰ Patikus.

¹⁷¹ Gyógyszertárát.

¹⁷² A fogalmazványban: hiával.

¹⁷³ Higanyt.

¹⁷⁴ Negyedik tanú vitézlkő Makcsai István úr vallja az elsőre ahogy az előbbi tanúk, hogy továbbá hasonlóan.

¹⁷⁵ A fogalmazványban: veresbélihez.

¹⁷⁶ A jezsuita atyák.

¹⁷⁷ A fogalmazványban: öntöttek.

¹⁷⁸ A többiről ahogy az előbbiek.

¹⁷⁹ Ötödik tanú tekintetes és nagyságos Serédi Gáspár báró úr vallja mindenre és mindenben ahogy az előbbi tanúk, hozzátéve.

¹⁸⁰ A fogalmazványban: minémű.

¹⁸¹ A fogalmazványban: rongyosok.

Fő Generális Kegyelmes Uramékat eő Nagyságokat: Fattyú lélek, beste lélek kurafiait soha sem uralom.¹⁸²

Mérges golyóbis érant, amint már praecedált¹⁸³ Tanúk mondották.

Sextus Testis Egregius Dominus Sigismundus Fekete fatetur. Per omnia et in omnibus uti praemissi, hoc addito:¹⁸⁴ hallotta magátúl, hogy Horváth György Uram a többi között etszer¹⁸⁵ ki-kiáltott volna a bástyán mocskolván a magyarságot: Disznópásztorok vadtok,¹⁸⁶ az uratok is az, rosszak, semmire valók. Homoki András Uram kérte Horvát György Uramot, ne mondaná azt, maid¹⁸⁷ azért öszvövesztek, csak kicsiniben,¹⁸⁸ hogy meg nem verekedtek; hallotta aszt¹⁸⁹ is, hogy Szent Iváni Uram panaszolkodott volna, levelét, melyet Cassára küldett,¹⁹⁰ elfogták, de mit tartott,¹⁹¹ nem tudgya.

Septimus Testis Egregius Dominus Stephanus Fekete fatetur in omnibus uti praemissi Testes, praeter clausulam malidictionem in Excellentissimum Generalem et Celsissimum Principem factum.¹⁹²

Octavus Testis Egregius Dominus Samuel Dobai fatetur. In omnibus uti praecedentes, praeter clausulam in septimo Teste expositam.¹⁹³

Nonus Testis Egregius Dominus Stephanus Tóttfalussi fatetur. In omnibus uti praecedentes, praeter clausulam in septimo Teste expositam.¹⁹⁴

Decimus Testis Egregius Dominus Ladislaus Fekete fatetur. In omnibus prout praecedentes, praeter clausulam in septimo Teste expositam.¹⁹⁵

Undecimus Testis Egregius Dominus Sigismudus Homoky fatetur. Uti praecedentes, excepto eo:¹⁹⁶ nem tudgya, hogy mérges golyóbisál lövöldöztek volna, excepta item clausula in septimo Teste exposita.¹⁹⁷

¹⁸² Nem ismerem el uramnak.

¹⁸³ Az előbbi.

¹⁸⁴ Hatodik tanú vitézáló Fekete Zsigmond úr vallja. Mindenre és mindenben ahogy az elbocsátottak (ti. a már kihallgatott tanúk), hozzátéve:

¹⁸⁵ Egyszer.

¹⁸⁶ Vagytok.

¹⁸⁷ Majd.

¹⁸⁸ Kicsinyben (múlt.)

¹⁸⁹ A fogalmazványban: azt.

¹⁹⁰ A fogalmazványban: küldött.

¹⁹¹ Tartalmazott.

¹⁹² Hetedik tanú vitézáló Fekete István úr vallja mindenben ahogy az elbocsátott tanúk, végül rosszindulatú kijelentést tett a méltóságos generálisra és a felséges fejedelemre.

¹⁹³ Nyolcadik tanú vitézáló Dobai Sámuel úr vallja. Mindenben ahogy az előbbieik, végül a hetedik tanúnál előadott befejezést.

¹⁹⁴ Kilencedik tanú vitézáló Tóthfalussi István úr vallja. Mindenben ahogy az előbbieik, végül a hetedik tanúnál előadott befejezést.

¹⁹⁵ Tizedik tanú vitézáló Fekete László úr vallja. Mindenben amint az előzőek, végül a hetedik tanúnál előadott befejezést.

¹⁹⁶ Tizenegyedik tanú vitézáló Homoky Zsigmond úr vallja. Ahogy az előbbieik, folytatva odáig:

¹⁹⁷ Folytatva mint a hetedik tanúnál előadott befejezés.

Duodecimus Testis Egregius Dominus Alexander Csato fatetur. In omnibus uti praecedentes,¹⁹⁸ magától hallotta, hogy Horváth György Uram bástyárúl kiáltott volna ki: Lélek, beste lélek kurafiak, olyan az uratok, valamint magatok. Hallotta Fekete Sigmondné asszonyomtól azt is, hogy Méltóságos Fejedelmet szidta volna, és hogy soha tőle nem függ.

Melly reánk bízott Inquisitionak¹⁹⁹ állapotját, felől említett Méltóságos Fő Generális Urunk eő Nagysága parancsolatyábúl, azon hűséges homagialis²⁰⁰ kötelességünk szerént, mellyel Kegyelmes Fejedelem Urunk és boldogulandó édes hazánkhoz tartozunk véghez vivén; annak eszerént végben menetelét tulajdon kezönk írásával és szokott pecsétünknek reá tételével atesztáljuk.²⁰¹ Datum die et Anno ut supra Annotatis.²⁰²

(Gyűrűspecsét) Georgius Gerhart²⁰³

(Gyűrűspecsét) Martinus Kossovics Excellentissimi Domini Comitis Domini Nicolai Bercsényi de Székes Supremi totius Militiae Ungarorum Generalis secretarius mpria.²⁰⁴

Rákóczi a tanúvallatási jegyzőkönyv ismeretében sem tudott fellépni a császári helyőrség hosszú ellenállását segítő, a felkelőkről, Bercsényiről sértő módon nyilatkozó nemeseikkel szemben. Megkötötte a kezét a kapitulációs szerződés: ingó és ingatlan javait az ostromlott várban tartózkodóknak vissza kellett adatnia! Erről külön rendeletben is intézkedett már 1704. március 6-án.²⁰⁵ (Valószínűleg Bercsényi ezt nem tudta, különben aligha kezdeményezett volna eljárást az „Ungvárbán keménykedő nemesség ellen.”) Április 4-én már az egész „Ungvár vármegyei nemességnek jószágai ... remittáltattak.”²⁰⁶ Ez már az ügy végleges lezárását jelentette.

Erre utal az is, hogy a császárhűségükkel korábban kitűnt urak pályafutásukat csaknem töretlenül folytathatták a kuruc oldalon:

Ráthy Gergely Rákóczi titkára lett.²⁰⁷

Szentiványi János – aki Ungvár átadása előtt, 1704. március 15-én még bizonyáglevelét kért és kapott a várparancsnoktól arról, hogy ő állhatatos hűséggel küzdött a kurucok ellen, s kész lett volna a császári helyőrséggel elvonulni, ha a magyarok letartóztatással nem fenyegetik²⁰⁸ – Bercsényi hadsegédeként folytatta katonai pályáját, később Rákóczi kinevezte udvari palotásezredének parancsnokává ezredesi rendfokozattal, 1709-től brigadéros.²⁰⁹

¹⁹⁸ Tizenkettedik tanú vitézljő Csató Sándor úr. Mindenben ahogy az előbbieik.

¹⁹⁹ Tanúvallatásnak.

²⁰⁰ Hódoló.

²⁰¹ Tanúsítjuk.

²⁰² Kelt azon a napon és évben, amint a feljegyzés tetején (olvasható).

²⁰³ Gerhart (Gerhard) György.

²⁰⁴ Kossovics Márton, a nagyméltóságú úrnak, Székesi Bercsényi Miklós gróf úrnak, az egész magyar hadsereg főgenerálisának titkára s. k.

²⁰⁵ OSZK Kt. Fol. Hung. 978. Protocollum Expeditionum, fol. 73r.

²⁰⁶ Uo. 80v. (remittáltattak = visszaadattak).

²⁰⁷ *Thaly*, 1892. 126. o.; *Esze Tamás*: Kuruc vitézek folyamodványai, 1703–1710. Budapest, 1955. (a továbbiakban: *Esze*, 1955.) 549. o.; *Heckenast*, 2005. 357. o.

²⁰⁸ *Thaly*, 1892. 126. o.; *Esze*, 1955. 460. o.; *Váradi-Sternberg*, 1981. 137–138. o.

²⁰⁹ *Heckenast*, 2005. 407. o.

Pálóczi Horváth György nehezebben érvényesült, ezt ő annak tudta be, hogy Rákóczi és Bercsényi előtt bevádolták nemes társai (nyilván a tanúvallatási jegyzőkönyvre utal) és Vajda Jakab. Mindent az ő nyakába varrtak: „mintha Unghvár várát az német commendánssal erősbén és főképen én tartottam volna” – fakadt ki. Nem is kapta vissza azonnal a jószágait. 1704 augusztusában Szegedre kellett mennie, hogy visszakönyörögje azokat Rákóczitól. Bercsényi kegyeit sem volt könnyű megnyernie, bár 1704 decembere óta körülötte forgolódott, végül a főgenerális 1705. január 26. körül kinevezte udvarmesterének. Innen már töretlenül haladt előre: 1705. április 6-án (fő)hadbíró lett, a szécsényi országgyűlésen a Gazdasági Tanács tagjává választották, 1706. március 4-én már generalis fizetőmester (hadi főpénztárnok).²¹⁰

1711-ben mindhárman újra köpönyeget fordítottak:

Károlyi Sándor parancsára, a Lengyelországban tartózkodó fejedelem tudtával, Ráthy Gergelyt és Pálóczi Horváth Györgyöt őrizetbe vették. Munkácson raboskodtak. Rákóczi március 14-én elrendeli: ne állítsák őket hadbírótság elé, de a várban sem maradhatnak; ott éljenek, ahol nem árthatnak.²¹¹

Szentiványi János a munkácsi gyalogság parancsnokaként szerepet játszott a vár kapitulációjában is, majd kiszolgáltatta Rákóczi és Bercsényi leveleit a császáriaknak.²¹² Az 1703-ban Munkácson, 1704-ben Ungváron kapott, az udvar iránti hűségét méltató bizonyosságleveleket 1720-ban használta fel.

²¹⁰ MHHS XXXI. k. Budapest, 1881. 253–256. o.; *Thaly*, 1892. 126–127. o.; *Heckenast*, 2005. 193. o.

²¹¹ *Esze*, 1955. 549. o.

²¹² *Uo.* 460. o.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

MÉSZÁROS KÁLMÁN

II. Rákóczi Ferenc tábormokai és brigadérosai

Argumentum